

Володимир Олександрович Іванцов,

кандидат юридичних наук, доцент,

докторант Харківського національного університету внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

В юридичній літературі справедливість часто згадують або розглядають при вивченні принципів права, іноді характеризують її в комплексі як ідеал, оцінку, норму. Така загальна оцінка проблеми, безумовно, необхідна, проте вона не виходить за рамки того, що багато разів робили вчені-юристи різних епох і ідеологічних напрямків. Наші діалектичні та історико-матеріалістичні позиції зобов'язують нас до більш глибокого розкриття зв'язку справедливості і права на рівні соціально-економічних фактів та їх ідеологічного відображення [1, с. 207].

Розуміння справедливості на рівні «соціально-економічних фактів» і є її розуміння в найширшому значенні, тобто у якості категорії «соціальна справедливість». Саме цей рівень зв'язку між справедливістю і правом є рівнем однопорядкових соціальних явищ.

Зазначене в першу чергу зумовлює необхідність висвітлення змісту категорії «принципи права». Так, у юридичній літературі рідко проводиться відмінність між принципами права і принципами законодавства. Звідси принципи законодавства часто іменуються принципами права і характеризуються як ідеал, оцінка, норма тощо. Між тим і як соціальне явище, і як філософсько-соціологічна категорія право за змістом глибше і за обсягом ширше галузі законодавства, стосовно якої зазвичай формулюються відповідні принципи-ідеали або принципи-норми. Тому і принципи права відповідним чином відрізняються від принципів законодавства. Принципи права і принципи законодавства неоднакові ще і в тому, що знаходяться на різних щаблях наближення до справедливості та права як соціальним явищам. Перші ближче до справедливості та права, а значить, тісніше з ними пов'язані і більш насичені соціальним змістом, ніж другі. Принципи ж законодавства, що володіють опосередкованим зв'язком через свої

норми зі справедливістю і правом, більшою мірою насичені логіко-юридичним змістом, ніж принципи права.

В. С. Нерсисянц зазначає, що «справедливість входить в понятие права, что право по определению справедливо, а справедливость – внутреннее свойство и качество права, категория и характеристика правовая, а не неправовая (не моральная, нравственная, религиозная и т. п.). Поэтому всегда уместный вопрос о справедливости или несправедливости закона – это по существу вопрос о правовом или неправовом характере закона, его соответствии или несоответствии праву. Но такая же постановка вопроса неуместна и не по адресу применительно к праву, поскольку оно (уже по понятию) всегда справедливо и является носителем справедливости в социальном мире» [2, с. 28].

У філософському сенсі навряд чи підлягає сумніву те, що справедливість – це властивість права, що право виступає носієм справедливості в соціальному світі. Разом з тим це твердження в найбільшій мірі відноситься до так званого природного (і частково ідеального) права, а стосовно до позитивного права виглядає надмірно категоричним. Реальне право, на відміну від права-ідеалу (де дійсно можна дозволити постановку питання щодо його справедливості), може бути більш-менш справедливим (нехай навіть в межах однієї якості), як і закон – більш-менш правовим. Крім того, що більша або менша відповідність закону праву передбачає його більшу чи меншу справедливість, наявність в тій чи іншій мірі справедливого законодавства зумовлює і реальність адекватного йому правового масиву. Інакше мову можна було б вести лише про ідеальний зразок досконалого права. Проте Гегель, з одного боку, характеризував закон як «такий, що містить випадковість», а з іншого – бачив у ньому «загострення загально-го», «позитивне», а отже, справедливість і право в тому числі.

Навряд чи можна також вважати, що справедливість виключно «категорія і характеристика правова», а «не моральна, релігійна тощо». Як би зазначене твердження було вірним справедливість втратила би своє колосальне значення, яке вона має для права, адже остання з'єднує право з іншими сферами суспільної свідомості, зміцнює його моральним, етичним і релігійним авторитетом.

Соціальна справедливість, дійсно включає в себе різноманітні відносини взаємного, обмінного, розподільного характеру та

відповідні їм цінності, тим самим охоплює фактично всі сфери суспільного життя.

З позиції Л. С. Явіча, справедливість не перетворюється у властивість права, а тим більше не повинна трактуватися як його сутність. Остання безпосередньо виступає принципом правової системи, без наявності якого право не тільки втрачає свою моральну основу, але і виявляється дисгармонійний, незбалансованим, не може бути дієвим розподільником життєвих благ – відповідно до об'єктивних потреб даної суспільно-економічної формації – і виражати інтереси індивідів, соціальних груп, класів, які панують при даних відносинах. В свою чергу в такому випадку мова йде, звичайно, не про міфічну вічну справедливість, а про ту соціальну справедливість, яка за своїми конкретним вимогам історично обумовлена так само, як і юридична форма [3, с. 158]. О. Ф. Скаун відносить справедливість до загальних принципів права та визначає її як «міру морально-правової домірності вкладеного та отриманого в усіх сферах життєдіяльності людини та їхнього правового забезпечення». Зокрема, вчена відмічає: «Принцип справедливості містить у собі вимогу відповідності між практичною роллю різних індивідів (соціальних груп) у житті суспільства та їхнім соціальним становищем, між їхніми правами та обов'язками, злочином і покаранням, заслугами людей та їхнім суспільним визнанням» [4, с. 224].

У питаннях співвідношення між справедливістю та правом також заслуговує на увагу наступний аспект. Справедливість у якості оцінки нероздільна з цінністю. У цьому контексті З. А. Бербешкін розглядає справедливість у якості категорії моральної сфери, а саме: як поняття моральної свідомості, яка характеризує міру впливу і вимог прав і благ особистості або соціальної спільності, міру вимогливості до особистості, суспільства, правомірність оцінки економічних, політичних, правових явищ дійсності та вчинків людей (а також їх самооцінки) з позицій певного класу або суспільства» [5, с. 113–114]. А. І. Екім зазначає, що «справедливість – это нравственно обоснованный критерий для соизмерения действий субъекта, в соответствии с которым осуществляется воздаяние каждому за его поступки в виде наступления тех или иных последствий» [6, с. 49].

Отже, право тим ефективніше і міцніше спирається на справедливість, чим яскравіше і повніше ця ідея втілена в його нормах

і чим точніше використовується цей виражений в праві «морально обґрунтований критерій». Дане та інші з наведених положень рівною мірою поширюються на адміністративне право як самостійну галузь права. Зокрема в адміністративному праві справедливо відображений та оцінений в його нормах той чи інший вид поведінки публічної адміністрації та людини (громадянина) також здобуває юридичну значимість (цінність) і, в свою чергу, виступає в якості критерію справедливої оцінки конкретних дій (бездіяльності) публічної адміністрації та вчинків людей (громадян), а «міра впливу» і «міра відплати» знаходяться в сфері, що включає в себе і морально-етичні поняття. В свою чергу принципи адміністративного права, виступаючи основою формування (реформування) адміністративного права, не можуть існувати у їх сучасному розумінні без наскрізного втілення «соціальної справедливості» та відповідно принципи інститутів адміністративного права, відображаючи ключові засади діяльності суб'єктів адміністративно-правових відносин, мають забезпечувати втілення «соціальної справедливості» у правозастосовчій сфері.

Список бібліографічних посилань

1. Мальцев Г. В. Социальная справедливость и право. М. : Мысль, 1977. 255 с.
2. Нерсисянц В. С. Философия права. М. : НИЦ Инфра-М, 2018. 256 с.
3. Явич Л. С. Общая теория права. Л. : Ленинград. ун-т, 1976. 286 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2006. 656 с.
5. Бербешкина З. А. Справедливость как социально-философская категория. М. : Мысль, 1983. 358 с.
6. Экимов А. И. Справедливость и социалистическое право / под ред. И. П. Комиссаровой. Л. : Ленинград. гос. ун-т, 1980. 120 с.

Одержано 24.04.2019

★